

ÜSLÛP

(الأسلوب)

Duygu ve düşüncelerin anlatılması sırasında dil malzemesinin kullanılmasındaki özgünlük anlamında edebiyat terimi.

Sözlükte “izlenen yol, benimsenen tarz” anlamına gelir. Dil ve edebiyatta üslûp kişinin kendi duygu, düşünce ve heyecanlarını dile getirme şekli, dili kullanma biçimidir. Bu bakımdan üslûp biliminin (stilistik) ilgi alanı yazarın dil malzemesini kullanırken gramer ve dizim kurallarının, belâgat esaslarının icrasında gösterdiği biçimsel-bireysel özellikleri incelemektir. Üslûp incelemesi gramer, belâgat ve edebî tenkidin verilerine dayanarak yazarın kelimeleri konuya uygun biçimde seçme ve kullanma tarzı, terkip ve cümleleri oluşturma biçimi, icâz-ıtnâb gibi belâgat türlerinde gösterdiği özgünlükleri ve bireysel nitelikleri irdeler. Üslûp ayrıca yazarın diliyle, kullandığı dilin kuralları arasındaki sapmaların toplamı ve bu sapmaların eserin konusu ve amacı bakımından yerinde ve özgün olması demektir. Böylece üslûp hem teknik hem estetik bütünlük arzeder. Bir yazar veya edibin duygu ve düşüncelerini aktarırken dil malzemesini kullanma biçimi onun karakteri ve ahlâkıyla yakından ilgilidir. Çünkü, “Her kap kendi içindeni sızdırır”. Övgü, mersiye, gazel gibi temalar sevgi dolu yürekten, yergi ve alay temaları nefret dolu kalpten sızan yansımalarıdır. Fransız edip ve tabiat âlimi Georges Louis Leclerc’e (Comte de Buffon) nispet edilen, “Üslûb-ı beyân aynıyle insandır” sözü bu gerçeği dile getirir. Bu bakımdan büyük edip, yazar ve şairlerin kendilerine özgü üslûpları bulunur. İbn Haldûn’a göre üslûp zihinde ve hayalde beliren sûretleri kelime ve terkip kalıplarına dökme tarzı, dokuma biçimi, onlardan özgün bir yapı oluşturma yöntemidir (Mîşâl Âsî – Emîl Bedî’ Ya’kûb, s. 98-99). Üslûbun karakteristiği estetikdir. Bu da parlak hayal ve ince tasvire, nesnelere arasında sezilmesi güç ortak noktaları keşfederek aralarında benzerlik ilgisi kurma, soyuta somut elbisesi giydirmeye, somutu soyut kıyafetine sokma gibi belâgata dayalı tasarruf ve becerilere dayanır (Ali Cârîm – Mustafa Emîn, s. 14-15).

Batı edebiyatlarında üslûp, “kalem” anlamındaki Latince *stylus* kökenli *style* terimiyle karşılanmasına bağlı olarak “insanın kendini yazıyla dile getirme biçimi” di-

ye tanımlanır. Üslûpla ilgili en eski veriler kadîm Yunan belâgat eserlerinde görülür. Kalabalıkları ikna etme vasıtalarından biri sayılan üslûp, hitabet (belâgat/retorik) ilmi içinde özellikle duruma ve konuma uygun kelime ve tabir seçimiyle ilgili bölüm altında ele alınmıştır. Aristo’nun *Retorika*’sının üçüncü bölümü, Quintilianus’un *Institutio Oratoria*’sının (*Nuzumü’l-hağâbe*) sekizinci bölümü etkili hitabetin bir yolu sayılan üslûp konusuna ayrılmıştır. Batılı filologlar üslûba dair bilgi ve kültürü Aristo ve Quintilianus’tan devralarak aşağı (basit), orta (vasît) ve yüksek (sâmî) şeklinde üç üslûp düzeyi belirlemiş, bunların en karakteristik örneklerini Latin şairi Publius Maro Vergilius’un (m.ö. 70-19) şiirlerinde bulmuşlardır. Onun çoban şiirlerini birinciye, çiftçi şiirlerini ikinciye, destanını üçüncü düzeye örnek kabul etmiş, her üslûp düzeyine uygun kelime, tabir ve eşya türlerinin somut biçimde belirlendiği, “Vergilius çarkı” adını verdikleri üç bölümlü, aynı merkezde birleşen yedi dairesel bir şekli esas almışlardır. Vergilius çarkı üslûp belirlemelerinde XVIII. yüzyılın sonlarına kadar başta şiir ve tiyatro olmak üzere bütün edebiyat türlerinde esas kabul edilmiştir. Bu asrın sonlarından itibaren romantizm hareketinin yayılmasıyla üslûbun yazarın tabiatından ayrılmaz bir parça olduğu ilkesi benimsenmiş ve bu ilke G. L. Leclerc gibi bilgin ve ediplerin, “Üslûb-ı beyân aynıyle insandır” cümlesinde ifadesini bulmuştur. Modern zamanlarda üslûp yazarın dil malzemesinden yaptığı özgün seçim ve tercihler şeklinde algılanmıştır. Batı şiir üslûbunda Aristo’nun iyi şiirin nitelikleri diye saydığı açık ibareli, seviyesiz sözlerle garip kelimelerden arınmış, mecaz ve istiarelere az iltifat edilmiş olma gibi ilkeler XIX. yüzyılın başlarından itibaren özellikle romantizm hareketiyle birlikte esas alınmış, sade ve teklüfüsüz şiir dili İngiliz William Wordsworth ve Samuel Taylor Coleridge ile Fransız şairi Victor Hugo gibi edip ve filozoflarca savunulmuştur. Ondan önceki dönemlerde özellikle Rönesans’la barok asırlarında (XV-XVII. yüzyıllar) ağırdalılığın üslûbu benimsenmiş, hatta XIX. yüzyılın sonlarında parnasizm ve sembolizm akımlarının etkisiyle Fransız şiirinde eski ağırdalılığın üslûba dönüş örnekleri verilmiştir. Diğer Batı edebiyatlarının şiir üslûbunda da benzer gelişmeler olmuştur. Sanat eserlerinde üslûp özelliklerini incelemeyi amaçlayan ve “stylistique” (üslûp bilimi) adı verilen bilim 1950’lerden itibaren edebiyat alanında bağımsız bir dal haline gelmiş, Charles Bally, Léo Spitzer, Gaston Bachelard,

Roland Barthes, Michot gibi filologlar tarafından esasları ortaya konulmuştur. Bu dönemden önceki edebiyat eserlerinde üslûbun niteliği, doğası, bireyselliği, karakteristiği gibi konular dağınık biçimde yer alıyordu.

Arap edebiyatında üslûba dair bilgiler belâgat ve edebî tenkit eserlerinde dağınık vaziyette ele alınmış, modern zamanlarda üslûp incelemelerinde daha çok Kur’an ve hadislerdeki üslûp özelliklerine ilişkin birçok eser ortaya konulmuştur. Üslûp konusuna ilk değinenlerden olan Abdülkâhir el-Cürcânî *Delâ’ilü’l-İcâz*’ında, üslûbun güzelliğini yerine / makamına göre uygun kelime seçiminde görür. Ona göre aynı kelime bir yerde güzel dururken diğer yerde böyle olmayabilir. Swift’in üslûbu “uygun yerlerdeki uygun kelimeler” şeklinde tanımlaması da Cürcânî’nin görüşüyle paralellik arzeder.

Üslûbun biçim, düzey, edebî ekol, edebî tür ve edebî devirlere, ayrıca metne ve yazara göre değişen çeşitleri vardır: Sade-yalın, orta-yüksek, lirik, epik üslûp, övgü-yergi, ironi üslûbu, Câhiliye-Emevî, Abbâsî üslûbu, yumuşak-sert, sakin-âteşin üslûp, objektif-sübjektif üslûp, zihni-hissî üslûp, edebî, ilmi üslûp gibi. Farklı yönlerden yapılmış üslûp tasnifleri içinde ilmi ve edebî eserlerle hitabette uyulması gereken dört tür anlatım tarzı önemlidir.

1. **İlmî Üslûp.** Bilimsel eserlerin anlatımında kullanılan bu üslûbun karakteristiği ilmi ifade titizliği ve açıklıktır. İlmî üslûp bu iki özelliğe engel olan çok anlamlı, müphem, az kullanılan (garip) kelimeler, mecazlar ve kinayelerle bedîî süslerden arınmış olmalıdır. Edebî tasvir amacı taşımayan ve konuların açıklanmasına yardım eden örnekleme türünden teşbihler bu üslûba uygun düşer. Aynı şekilde duygusalıktan uzak, lafız-mâna dengesine sahip, icâzdan ve tekrarla gereksiz uzatmalardan arındırılmış, fikir ve olaylar akıl ve mantık ölçülerine göre dizilmiş, abartısız ve yalın bir anlatım ilmi üslûbun önde gelen özellikleridir.

2. **Edebî Üslûp.** Manzum olsun mensur olsun edebî eserlerin anlatım ve yazımında kullanılan üslûbun karakteristiği estetikdir. Estetik onda yer alan parlak hayal, ince tasvir, nesne ve olaylar arasındaki uzak benzerlik ilgilerini keşfetmekle somutu soyut, soyutu somut biçiminde ortaya koymak gibi faktörlerden kaynaklanır. Yazarın psikolojik durumunu yansıtan sübjektif, duygusal ve abartılı anlatım, özellikle olayların gerçek sebeplerini görmezlikten

ÜSLÛP

gelip onları bağlama uygun düşürülmüş edebî sebeplere dayandırma sanatı (hüsn-i ta'îl), teşbih, mecaz, istiare, cinas, seci, tezat, tevriye gibi beyan ve bedî sanatlarıyla örülmüş süslü ama kapalı, çoğu zaman sembolik bir anlatım şekli edebî üslûbun öne çıkan nitelikleridir. Mütenebbî "Vasfû'l-hummâ" kasidesinde yakalandığı sırtmaya tıbbî gerçek açısından bakmada, onu zaman zaman kendisini ziyaret eden utangaç bir zamane kızına benzetir; İbnü'l-Hayyât da şiirinde bulutları kıtlık ve kuraklıkla savaştan ordular olarak niteler. Maarî şü beytinde dolunayın yüzeyinde görülen lekeleri, övülen kişinin ölümüne üzülen dolunayın yüzünü tokatlamasından kalmış darbe izleri diye tasvir eder: *وماكلفة البدر المنير "وماكلفة البدر المنير" قديمة / ولكنها في وجهه أثر اللطم* (Parlak dolunaydaki leke değildir kadîm / O sadece yüzünde tokatlama izidir). Edebî üslûpta etkilemek amacıyla duyguyu güçlü bir tonla dile getirmek de arzu edilen bir husustur. Aynı temada (mersiye), aynı tasvir ögesiyle (teşbih) anlatılmış iki şiirden Mütenebbî'ninki daha dingin, İbnü'l-Mu'tezz'inki daha güçlü tondadır: *ماكنت أمل قبل نعشك أن أرى "ماكنت أمل قبل نعشك أن أرى" رؤى على أيدي الرجال تسير* (Ümit etmezdim senin tabutundan önce göreceğimi / Radvâ dağının adamların elleri üzerinde yürüdüğünü) (Mütenebbî). *قد ذهب الناس ومات الكمال / وصف / صرف الدهر أين الرجال // هذا أبو العباس في نعشه / قوموا انظروا كيف تسير الجبال* " (Nerede ricâl // İşte Ebû'l-Abbas tabutu içinde / Kalkın da bakın nasıl gidiyor cibâl) (İbnü'l-Mu'tez).

3. İlmî-Edebî Üslûp. Önceki iki üslûbun özelliklerini birleştirir. Böylece bilimsel konular edebî bir anlatım çeşnişisiyle yazıya dökülür. Bu da gençlere ve uzman olmayan kimselere kolaylık sağlamak, bilimselliğin soğuk yüzünü sevimli kılmak, keskin yanını hafifleterek daha cazip bir anlatım sunmak amacıyla deneysel bilimlerle beşerî coğrafya, tarih, psikoloji ve sosyoloji gibi bilimlerde uygulanan bir anlatım yöntemidir. Bu üslûpta açıklık, yalınlık, bilinen lafız ve ibarelerin seçimi, basit cümlelerle edebî anlatım örgüsü önemli niteliklerdir.

4. Hatâbî Üslûp. Hutbe, hitabe ve konuşmalarda geçerli anlatım biçimidir. Fesahat ve belâgat esaslarına dayanmada edebî üslûpla ortaksa da bazı özellikleriyle ondan ayrılır. Konuşmanın muhatapların düzeyine, durum ve şartlarına göre basit-tumturaklı, yumuşak-sert vb. şekilde yapılması, ibareye göre ses tonunun ayarlanması, jest ve mimiklerle anlatımın desteklenmesi, pekiştirme, eş anlamlı ke-

limeler ve tekrarlarla ifadenin güçlendirilmesi, ana fikre sık sık vurgu yapılması, muhatapların ilgisini canlı tutmak için ihbar ve inşâ üslûpları arasında geçişler uygulanması, uygun vecize, hikmetli söz ve mesellerle ara cümlelere yer verilmesi, bıktırıcı uzun cümlelerden uzak durulması, girişte ana fikre işaret eden telmihlerde bulunulması, başlangıçtan asıl konuya geçişte kopukluk oluşturmayacak, bütünlüğü sağlayacak şekilde geçiş ifadelerinin (tehallus) kullanılması, nihayet konuşmanın parlak cümlelerle bitirilmesi hatâbî üslûbun başarı şartlarındandır.

Arap Edebiyatında Üslûp. Câhiliye devrinden itibaren çeşitli dönemlerde meydana gelen edebî nesir (inşâ) üslûpları, başta seci ile vezindaşlık (tevâzün) olmak üzere bedî süslerin kullanılmasına göre farklılık arzeder. Seci süsünün egemen olduğu üslûba "müsecca üslûp" denir. Hutbe, vasiyet, kâhin secileri ve emsâl gibi Câhiliye döneminden intikal eden edebî nesir örneklerinde icâzın esas alındığı ve secinin hâkim kılındığı müsecca üslûp görülür. Bunun yanında bazı ticarî yazışmalarda serbest nesir konumundaki mutlak (mürsel) üslûba da rastlanır. Hz. Peygamber ve dört halife devirlerindeki nesir örneklerinde mutlak, müsecca ve hatâbî üslûp görülür. Resûl-i Ekrem ile halifelerin özel ve resmî mektuplarında icâzın hâkim olduğu, başta ve sonda Allah'a hamdüsenânın yer aldığı, Kur'an ve hadislerle meseller, hikmetli beyit ve sözlerden tazmin ve iktibaslarla desteklenmiş serbest nesir üslûbu nitelikleri görülür. Halifelerin yanı sıra ileri gelen devlet adamlarının genellikle dinî ve siyasî içerikli hutbe ve konuşmaları, ayrıca mev'izalarda külfetsiz secilerin hâkim olduğu, Kur'an'ın etkisiyle Câhiliye'ye özgü secili üslûptan ayrılarak başta ve sonda teşbih ve hamd ifadeleriyle Kur'an ve hadisten iktibasların yer aldığı, kısa ibareli ve secili hatâbî üslûp hâkimdir.

Kur'an'da secili, müzdeviç-vezindaş öğelerle hatâbî nesir üslûbunu yansıtan kırsımlar yer alırsa da âlimlerin çoğunluğu onun üslûbunun kendine özgü olduğu görüşündedir. Zekî Mübârek ise Kur'an üslûbunu Câhiliye edebî nesir üslûbunun en sağlıklı temsilcisi diye nitelemiş, çağdaş bir yazar da onun üslûbuna "müveşşah üslûp" demiştir (Kemâl el-Yâzîcî, s. 23-24). Özellikle Mekke'de inen ilk sûrelerde kısa bölümlü doğal secilerin, secili veya secisiz vezindaş öğelerin, tekrarların, yeminli ve şartlı ifadelerin egemen kılındığı, ikna amaçlı âteşin-şiirsel bir hatâbî üslûp hâkimdir. Medine'de inen sûreler genellikle teşrîf

amaçlıdır; üslûp da bu amaca uygun biçimde uzun cümleli, ayrıntılı, serbest düzende, hükümlere ait hüccet ve illetlerin açıklandığı, halden hale, sîgadan sîgaya intikallerin (iltifat), parlak-ayrıntılı temsillerin yer aldığı sâkin bir nitelik arzeder. *Encyclopaedia Britannica*'da "Koran" maddesini yazan Theodore Nöldeke, Kitâb-ı Mukaddes kültürünün etkisiyle Kur'an'ın kısa anlatım üslûbunda zayıf cihetlerin bulunduğunu, hadiselerin tarihi silsileyle göre verilmediğini, sıra ve düzenlerine riayet edilmediğini, olaylardaki kesiklik, kopukluk ve karışıklığın anlaşılmayı zorlaştırdığını, ayrıca bazı lafız ve ibarelerin çok tekrar edildiğini, halden hale, sîgadan sîgaya geçişlerin fazla olduğunu söylemiştir. Gerçekte bunlar Kur'an'ın üslûbunu ve edebî yapısını bilmemekten kaynaklanan haksız eleştirilerdir. Kur'an'ın hikâye üslûbu ve hikâye anlatımındaki amacı, Tevrat'taki gibi giriş-gelişme-sonuç bölümleriyle tarihî kronolojiye riayet ederek anlatmak değildir; Kur'an'ın bu anlatımındaki amacı muhatapları belli şeylere özendirerek, belli nesnelere odaklanmaya ve hikâyeden bu amacı destekleyecek ve ona misal teşkil edecek bir kesit sunmaktır. Kur'an'da bazı hikâyelerin uzun veya kısa olarak tekrarı da bağlam ve amaç değişikliğinden ileri gelir. Ayrıca Kur'an'da tekrar edilen kelime ve ibarelerin çokluğu onun hatâbî üslûbunun gereği olduğu gibi onda şahıstan şahısa, sîgadan sîgaya, mâziden muzâriye ve aksine intikallerin bulunması da ince mânalar ve nüanslar içeren iltifat sanatının icabıdır. Hz. Peygamber'in hadislerinde ise tekellüften, seci ve bedî süslerinden, gereksiz uzatmalardan arınmış, açık ve kapalı işaretler içeren veciz ve yalın bir anlatım hâkimdir.

Emevîler devrinde secili üslûbun örnekleri olan hutbe ve hitabelerde üslûp fitneleri bastırmak amacıyla sertleşmiş, tehdit ifade eden tekrarlar artmış, hutbeler uzamıştır. Ziyâd b. Ebîh ile Haccâc b. Yûsuf es-Sekaff'nin hutbeleri gibi mürsel üslûp örneklerini teşkil eden özel ve resmî mektuplar, uygarlığın gelişmesine paralel şekilde bedevî sertliğinden medenî yumuşaklığa ve anlam inceliğine, konuya uygun lafız ve ibare seçimine doğru gelişme kaydetmiştir. Secili veya secisiz olarak vezindaş, çoğu zaman da çifte vezindaş kelimelerin karakteristiğini teşkil ettiği mütevâzin / müzdeviç üslûbun doğuşu da bu döneme rastlar. Hasan-ı Basrî'nin "Âdil devlet başkanının özellikleri" adlı risâlesinde serbest-secili-vezindaş üslûpların karması bir anlatım tarzı görülür. Risâlele-

rinde aynı vezindeki kelimelerin bir araya getirilmesine dayalı mütevâzin / müzdeviç üslûbu yaygın biçimde ilk defa kullanılan edip Abdülhamîd el-Kâtib'dir (ö. 132/750). Onun Fars asıllı olması sebebiyle bu üslûbun Fars edebiyatı etkisiyle doğduğu genellikle kabul edilmiştir. Abdülhamîd'den Ebû'l-Fazl İbnü'l-Amîd'e (ö. 360/970) kadar uzanan dönemdeki edebî nesir türlerinde hâkim üslûp olan mütevâzin üslûp Abbâsî devrinde Sehl b. Hârûn, Ebû İshak İbnü'l-Müdebber, İbrâhim es-Sûlî, Câhiz ve Ebû Hayyân et-Tevhîdî gibi yazarların edebî risâlelerinde devam etmiştir. Bu tür üslûpta kelâmın bütün kelimeleri çiftlerli (müzdeviç) vezindeş olabildiği gibi sadece fıkra sonları da vezindeş olabilir: "وأْتِنَاهُمَا" "الكتاب المستبين • وهديناهما الصراط المستقيم" "من أعرض عنه (es-Sâffât 37/117-118) فإنه يحمل يوم القيامة وزراً • خالد بن فيه وساء لهم يوم القيامة حملاً" (Tâhâ 20/100-101) âyetinde görüldüğü gibi. Mütevâzin üslûp Ebû Bekir es-Sûlî'nin *Edebü'l-küttâb*'ı, Kâdî el-Cür-cânî'nin *el-Vesâta*'sı, Seâlibî'nin *Yetîmetü'd-dehr*'i gibi eserlerde de hâkim üslûptur. İbnü'l-Mukaffa'nın *Edebü'l-âlim* adlı risâlesinde ve Ebû İshak İbnü'l-Müdebber'in *er-Risâletü'l-azrâ*'sında yer alan *Edebü'l-kâtib* risâlesiyle ilk örnekleri verilen risâle / mektup yazım (teressül) üslûbu Ebû'l-Fazl İbnü'l-Amîd, Sâhib b. Abbâd, Kâdî el-Fâzıl, Ebû İshak es-Sâbî, Şerîf er-Radî ve Bedüzzaman el-Hemedânî'nin risâlelerinde yoğun secilerin egemen kılındığı secili teressül üslûbu şeklinde gelişme kaydetmiştir. Bedîî süslerden uzak düz nesir üslûbu olan mutlak üslûp Abbâsî devrinde tarih ve terâcim kitapları ile ilmî eserlerde, İhvân-ı Safâ'nın risâlelerinde, İbn Miskeveyh ile Ebû Hayyân et-Tevhîdî'nin ilmî-edebî eserlerinde, yoğun seci süsüyle hikâye anlatma tarzı olan secili kasasî üslûp da Ebû'l-Alâ el-Maarrî'nin *Risâletü'l-ğufrân*'ı ile Hemedânî ve Harîrî'nin *Maķâmât*'ları gibi edebî metinlerde uygulanmıştır. Ayrıca Maarrî *el-Fușûl ve'l-ğâyât*'ında, secili üslûbun uzantısı olup her faslı bir seci harfine tahsis ettiği Endülüs veşşâh şairlerinin etkisiyle müveşşâh üslûbu edebî nesre ilk uygulayan ediptir. Yoğun bedîî süslerin beraberinde secinin egemen olduğu bedîî müsecca üslûp IV. (X.) yüzyılda Ebû'l-Fazl İbnü'l-Amîd'in risâleleriyle yaygın hale gelmiştir. Daha sonra Ebû İshak es-Sâbî, Kâdî el-Fâzıl, İbn Zeydün, İbn Şüheyd, Bedüzzaman el-Hemedânî, Harîrî, Maarrî, Lisânüddin İbnü'l-Hatîb gibi ediplerin eser ve risâlelerinde uygulanmıştır. Bu ağıdalı üslûp bazı tarih, ahbâr ve terâcim kitap-

larında, bu arada Seâlibî'nin *Yetîmetü'd-dehr*'i, Feth b. Hâkân el-Kaysî'nin *Ķalâ'idü'l-ıkyân*'ı, İmâdüddin el-İsfahânî'nin *Ķaridetü'l-kaşr*'ı, İbn Bessâm eş-Şenterrî'nin *ez-Zahîre*'si, Hafâcî'nin *Reyhâne-tü'l-elİbbâs*'ı, Muhıbbî'nin *Nefhatü'r-Reyhâne*'si, İbn Ma'sûm'un *Sülâfetü'l-aşr*'ı, Muhammed Diyâb el-İtlîdî'nin *İ'âmü'n-nâs*'ı, Şehâbeddin İbn Arabşah'ın *Fâkihetü'l-hulefâ*'sı, Murâdî'nin *Silkü'd-dürer*'i vb. eserlerde kendini göstermiştir. Arap edebiyatında secinin hâkimiyeti aralıksız on asır kadar devam ettikten sonra ancak modern zamanlarda yerini düz nesir üslûbu almıştır.

Doğru'da İbnü'l-Mukaffa' ile başlayan sade-açık anlatım tarzı Endülüs'te İbn Abdürabbih'in *el-İkdü'l-ferid*'i, İbn Hazm'ın *Ķavku'l-hamâme*'si gibi eserlerde devam etmiştir. Endülüs'te vezindeş kelimelerin egemen olduğu mütevâzin teressül üslûbu İbn Bürd el-Ekber, İbnü'l-Cezîrî, İbn Derrâc, Ebû'l-Mugîre İbn Hazm gibi ediplerin resmî (divanî) ve özel risâlelerinde Câhiz üslûbunun etkisiyle yansıma bulmuştur. Secinin hâkimiyetindeki müsecca teressül üslûbu, Bedüzzaman el-Hemedânî'nin risâle üslûbunun uzantısı şeklinde İbn Zeydün ile İbnü'l-Hatîb'in risâlelerinde yer almıştır. Secidaş öğelerle hikâye anlatma tarzı olan müsecca kasasî üslûp, İbn Şüheyd'in *et-Tevâbî*' ve *z-zevâbî*'i ile İbn Şeref el-Kayrevânî'nin *el-Maķâmâtü'l-Endelüsiyye*'si gibi eserlerde uygulanmıştır.

Mağrib'de felsefî-kasasî, felsefî-analitik ve seyahat edebiyatı üslûbu şeklindeki üç anlatım biçimi dikkat çeker. Sembolik felsefî-kasasî üslûp İbnü'l-Mukaffa'nın *Kelîle ve Dimne* çevirisiyle başlamış, İhvân-ı Safâ'nın *Risâletü'l-insân ve'l-hayevân*'ı, İbn Şüheyd'in *et-Tevâbî*'i, Maarrî'nin *Risâletü'l-ğufrân*'ı, Hemedânî ve Harîrî'nin *Maķâmât*'larında devam etmiş, tam felsefî hikâye ve roman tarzı olarak Mağribli filozof İbn Tufeyl'in *Ķay b. Yakzân*'ında kullanılmıştır. İbn Haldûn'un *Muķaddime*'sinde ise felsefî analiz ağırlıklı bir anlatım biçimi göze çarpar. Seyahat edebiyatı üslûbu, Şerîf el-İdrîsî'nin *Nüzhetü'l-müştaķ*'ıyla başlayıp İbn Cübeyr'in *Tezkiretü'l-esfâr*'ı (*Rihletü İbn Cübeyr*) ve İbn Battûta'nın *TuĶfetü'n-nüzzâr*'ıyla gelişmiştir. Modern zamanlarda ve çağımızda başta Kur'an olmak üzere hadis, belâgat ve nahiv alanlarında üslûp incelemelerine dair birçok eser kaleme alınmıştır. Bunlarda belâgat ve nahiv konuları üslûp özellikleri açısından ele alınıp incelenmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

- Tâhâ Hüseyin, *Fî'l-Edebi'l-Câhili*, Kahire 1927, s. 365-375, ayrıca bk. tür.yer.; a.mlf., *Min Ķadî-sî-ş-şî'r ve'n-neşr*, Kahire 1936, s. 24-46, ayrıca bk. tür.yer.; Zekî Mübârek, *en-Neşrü'l-fenni fî'l-ķarnî'r-râbî*, Kahire 1352/1934, s. 17-30, ayrıca bk. tür.yer.; Şevki Dayf, *el-Fen ve mezâhibüh fî'n-neşri'l-Arabî*, Kahire 1946, s. 5-16; İhsan Abbas, *Târîhu'l-edebî'l-Endelüsi fî 'ahdi'l-Murâbitin*, Beyrut 1962, s. 280-326; a.mlf., *Târîhu'l-edebî'l-Endelüsi fî'l-ahdi'l-Ümevi*, Beyrut 1969, s. 325-369; Ali Cârîm – Mustafa Emîn, *el-Belâğatü'l-vâziha*, Kahire 1384/1964, s. 12-17; H. Enkvist – J. Spencer, *Linguistics and Style*, London 1964; Hüseyin Nassâr, *Neş'etü'l-kitâbetü'l-fenniyye*, Kahire 1966, s. 9-28, ayrıca bk. tür.yer.; M. Kürd Ali, *Ümerâ'ü'l-beyân*, Beyrut 1388/1969, s. 26-82, ayrıca bk. tür.yer.; J. Marouzeau, *Précis de stylistique française*, Paris 1969; Abdurrahman el-Muttaridî, *Esâlibü't-tevkid fî'l-Ķur'ân*, Trablus 1395/1975, tür.yer.; Enîs el-Makdisî, *TeĶavvürü'l-esâlibi'n-neşriyye fî'l-edebî'l-Arabî*, Beyrut 1982, tür.yer.; M. Ali Ebû Hamde, *Min Esâlibi'l-beyân fî'l-Ķur'ân*, Amman 1403/1983, s. 47-161; İlyâs Dîb, *Esâlibü't-tevkid fî'l-luğatü'l-Arabiyye*, Beyrut 1984, tür.yer.; M. Saîd İsbir – Bilâl Cüneydî, *eş-Şâmil*, Beyrut 1985, s. 98-102; Kemâl el-Yâzîcî, *el-Esâlibü'l-edebîyye fî'n-neşri'l-Arabiyyi'l-ķadîm*, Beyrut 1986, s. 15-16, 23-67, ayrıca bk. tür.yer.; İbrâhim es-Sâmerrâî, *Min Esâlibi'l-Ķur'ân*, Beyrut 1407/1987, tür.yer.; Mişâl Âsî – Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemü'l-mufaşşal fî'l-luğa ve'l-edeb*, Beyrut 1987, I, 22-24, 98-99; Seyyid Ca'fer el-Hüseyinî, *Esâlibü'l-beyân fî'l-Ķur'ân*, Tahrân 1413, s. 791-802, ayrıca bk. tür.yer.; Şükrî M. Ayyâd, *MedĶal ilâ 'ilmi'l-üslûb*, Cize 1996, tür.yer.

İSMAIL DURMUŞ

□ FARS EDEBİYATI. Belli bir kişi, eser, dönem veya bölgeye özgü anlatım biçimi olarak üslûp normal anlatım dışında özellikler taşır ve bu sebeple ayrı bir adla anılmaya değer görülür. Farsça'da üslûp kelimesi karşılığında Arapça'da "eritip kalıba dökmek" anlamındaki *sebk* kullanılmıştır. III. (IX.) yüzyılın ikinci yarısında ilk örnekleri görülen yeni Farsça şiirde ve nesirde asırlar boyunca çeşitli üslûplar öne çıkmıştır. Bunlar farklı açılardan birkaç şekilde incelenebilir: Şair yahut yazara göre, *sebk-i Menûçihri*, *sebk-i Hâfız* ve *sebk-i Bîdil*; eserin yazıldığı zamana göre *sebk-i Meşrutiyet* ve *sebk-i Sâmani*; eserin muhtevasına göre, *sebk-i İrfânî* ve *sebk-i hamâsî*; eserin yazıldığı coğrafi bölgeye göre, *sebk-i Hindî* ve *sebk-i Horasânî*; eserin muhatap aldığı kitleye göre *sebk-i âmiyâne* ve *sebk-i rûşenfikrâne*, eserin yazıldığı amaca göre *sebk-i hicvâmîz*, *sebk-i ta'lîmî*. Ortak özelliklere ve anlatım tarzlarına sahip belirli bir çağdaki şairler açısından İslâm sonrası Fars şiirinde başlıca şu üslûplar görülür:

Sebk-i Horasânî. Horasan ve Mâverâünnehir şairlerinin, III. (IX.) yüzyılın ikinci ya-